

ISTIQLOL DAVRI ADABIY TANQIDCHILIGINING ASOSIY TAMOIYILLARI**Erkinova Muyassar Asrorjon qizi**

Farg'ona davlat universiteti, O'zbek tili filologiyasi 22.91 guruh 4-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19487718>

Annotatsiya. Mazkur maqolada istiqlol davri o'zbek adabiy tanqidchiligining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda uning nazariy va metodologik asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida mustaqillik yillarida adabiy tanqidchilikda yuzaga kelgan tub o'zgarishlar, xususan, mafkuraviy yondashuvlardan voz kechilib, erkin fikr, ilmiylik va xolislik tamoyillarining qaror topgani asoslab beriladi. Shuningdek, milliylik va umuminsoniylik uyg'unligi, tarixiylik hamda badiiy asarni kompleks tahlil qilish yondashuvlarining shakllanishi masalalari yoritiladi. Maqolada istiqlol davri tanqidchiligining adabiy jarayonni rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati ochib berilib, uning zamonaviy adabiyotshunoslikdagi tutgan o'rni ilmiy asosda izohlanadi. Tadqiqot natijalari istiqlol davri tanqidchiligining milliy adabiyot taraqqiyotidagi muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Istiqlol davri, adabiy tanqidchilik, ilmiylik, xolislik, erkin fikr, tarixiylik, milliylik, umuminsoniylik, badiiy tahlil, adabiy jarayon.

MAIN PRINCIPLES OF LITERARY CRITICISM IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE

Abstract. This article analyzes the formation, stages of development, as well as the theoretical and methodological foundations of Uzbek literary criticism in the period of independence. In the course of the research, the fundamental changes that occurred in literary criticism during the years of independence are substantiated, particularly the abandonment of ideological approaches and the establishment of principles such as free thinking, scientific objectivity, and impartiality. The study also highlights the formation of key approaches such as the harmony of national and universal values, historicism, and comprehensive analysis of literary works. Furthermore, the article reveals the role and significance of independence-era literary criticism in the development of the literary process and explains its position within modern literary studies on a scientific basis. The research results demonstrate that literary criticism in the period of independence has significant scientific and practical importance in the development of national literature.

Keywords: Independence period, literary criticism, scientific approach, objectivity, free thinking, historicism, nationality, universality, literary analysis, literary process.

Kirish

O'zbek adabiyotshunosligida istiqlol davri tanqidchiligi yangi ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy va madaniy sharoitda shakllangan muhim ilmiy-estetik hodisa sifatida namoyon bo'ldi.

Mustaqillik yillarida milliy tafakkurning erkinlashuvi, tarixiy xotiraning tiklanishi va badiiy tafakkurning yangilanishi adabiy tanqidning mohiyati, vazifalari hamda metodologik asoslariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Natijada, adabiy jarayonni baholashda sobiq mafkuraviy mezonlardan voz kechilib, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga tayanilgan holda yangi yondashuvlar shakllandi. Istiqlol davri tanqidchiligi avvalo erkin fikr, xolislik va ilmiylik tamoyillariga asoslanishi bilan ajralib turadi. Bu davrda adabiy asarni tahlil qilishda biryozlama yondashuvlardan chekinilib, ko'p qirrali, tizimli va chuqur ilmiy tahlil usullari keng qo'llanila boshladi. Shuningdek, badiiy ijod mahsulini baholashda milliy o'zlik, tarixiylik, estetik mukammallik va muallif individualligi kabi mezonlar ustuvor ahamiyat kasb etdi.

Yangi davr tanqidchiligi adabiy merosni qayta ko'rib chiqish, ilgari cheklangan yoki noto'g'ri talqin qilingan ijodkorlar merosini xolisona o'rganish, shuningdek, zamonaviy adabiy jarayonni global adabiy kontekstda tahlil etish kabi yo'nalishlarda rivojlandi. Bu jarayon adabiy tanqidning ilmiy salohiyatini oshirish, uning nazariy asoslarini mustahkamlash hamda metodologik rang-barangligini ta'minlashga xizmat qildi. Istiqlol davri tanqidchiligi milliy adabiyot taraqqiyotida muhim o'rin egallab, nafaqat badiiy asarlarni baholash vositasi, balki adabiy jarayonni yo'naltiruvchi, estetik tafakkurni shakllantiruvchi muhim ilmiy soha sifatida shakllandi.

Dolzarbligi

Istiqlol davrida o'zbek adabiyoti va adabiy tanqidchiligi tub sifat o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Jamiyatning siyosiy va ma'naviy hayotidagi yangilanishlar badiiy tafakkur bilan bir qatorda adabiy tanqidning ham mazmun-mohiyatini qayta ko'rib chiqishni taqozo etdi. Ayniqsa, sobiq mafkuraviy qarashlardan voz kechish, milliy qadriyatlar va tarixiy haqiqatlarni tiklash zarurati adabiy tanqid oldiga yangi ilmiy va metodologik vazifalarni qo'ydi. Shu jihatdan, istiqlo davri tanqidchiligining asosiy tamoyillarini ilmiy asosda o'rganish bugungi adabiyotshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Maqsadi

Mazkur ishning asosiy maqsadi istiqlo davri o'zbek adabiy tanqidchiligining shakllanish jarayonini, uning nazariy va metodologik asoslarini hamda asosiy tamoyillarini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, ushbu davr tanqidchiligining milliy adabiyot taraqqiyotidagi o'rni, uning badiiy jarayonga ta'siri va zamonaviy adabiyotshunoslikdagi ahamiyatini ochib berish ham tadqiqotning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Istiqlol davrida o'zbek adabiy tanqidchiligining shakllanishi mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi tub burilishlar bilan chambarchas bog'liq holda yuzaga keldi. Mustaqillikning qo'lga kiritilishi bilan jamiyatda mafkuraviy cheklovlar bartaraf etilib, erkin fikr yuritish imkoniyati kengaydi. Bu jarayon, o'z navbatida, adabiy tanqidchilikning mazmun-mohiyati va vazifalarini yangilashga xizmat qildi. Sobiq davrda tanqidchilik faoliyati ko'proq ideologik mezonlarga asoslangan bo'lsa, istiqlo davrida ilmiylik, xolislik va erkin tafakkur asosiy tamoyilga aylandi.

Mazkur davrda milliy o'zlikni anglash jarayonining kuchayishi tanqidchilik rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Tarixiy merosga bo'lgan qiziqish ortib, ilgari cheklangan yoki noto'g'ri talqin qilingan asarlarni qayta o'rganish ehtiyoji yuzaga keldi. Bu esa tanqidchilikni yangi vazifalar bilan boyitdi. Ayniqsa, Ozod Sharafiddinov kabi olimlar tanqidchilikni erkin va ilmiy asosda rivojlantirishga katta hissa qo'shdilar. Ularning ilmiy qarashlari badiiy asarni estetik mezonlar asosida baholash, muallif individualligini ochib berish va adabiy jarayonni xolis tahlil qilishga qaratildi. Naim Karimov adabiyot tarixini qayta ko'rib chiqish, tarixiylik tamoyilini rivojlantirish orqali tanqidchilikning shakllanishiga muhim ta'sir ko'rsatdi. Uning ilmiy ishlari orqali ko'plab ijodkorlarning merosi yangicha talqin etildi. Bundan tashqari, jahon adabiyotshunosligi bilan integratsiya jarayoni ham tanqidchilik rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Zamonaviy metodologik yondashuvlarning kirib kelishi tanqidchilikning ilmiy darajasini oshirdi. Shu tariqa, istiqlo davri tanqidchiligi siyosiy erkinlik, milliy uyg'onish va ilmiy yangilanish omillari asosida shakllandi.

Istiqlol davrida o'zbek adabiy tanqidchiligi yangi ijtimoiy-siyosiy sharoit ta'sirida tubdan yangilanib, ilmiylik va erkinlik tamoyillariga asoslangan holda rivojlandi.

Mazkur davrda tanqidchilik mafkuraviy cheklovlardan xoli bo'lib, badiiy asarlarni xolis va obyektiv tahlil qilish imkoniyati kengaydi. Adabiy tanqidchilikning asosiy tamoyillari sifatida ilmiylik, erkin fikrlilik, milliylik va tarixiylik, falsafiy-estetik yondashuv hamda kompleks tahlil usullari shakllandi.

Jumladan, Umarali Normatov ilmiylik va tizimlilikni, Ozod Sharafiddinov erkin va xolis yondashuvni, Naim Karimov tarixiylik prinsipini, Ibrohim G'afurov esa falsafiy-estetik tahlilni rivojlantirish orqali tanqidchilik taraqqiyotiga muhim hissa qo'shdilar. Zamonaviy metodologiyalarning qo'llanilishi, ilmiy tadqiqotlar ko'lamining kengayishi va adabiy merosning qayta baholanishi tanqidchilikning nazariy asoslarini mustahkamladi. Natijada istiqlol davri adabiy tanqidchiligi ko'p qirrali, tizimli va ilmiy asoslangan yo'nalishga ega bo'lib, o'zbek adabiyotshunosligining muhim tarkibiy qismiga aylandi.

Istiqlol davrida o'zbek adabiy tanqidchiligi mafkuraviy cheklovlardan xalos bo'lib, ilmiylik va erkinlik asosida rivojlandi. Bu davrda badiiy asarlarni baholashda xolislik, obyektivlik va ko'p qirrali yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etdi. Ilmiylik tamoyili asosida adabiy asarlar nazariy mezonlar orqali tahlil qilina boshlandi. Masalan, Umarali Normatov zamonaviy nasrni o'rganishda asarning janriy xususiyatlari, kompozitsiyasi va g'oyaviy yo'nalishini tizimli ravishda tahlil qilish zarurligini asoslab berdi. Bu yondashuv ilmiy tanqidchilikning rivojiga xizmat qildi.

Erkin fikrlilik tamoyili esa tanqidchilikda turli qarashlarning yuzaga kelishiga olib keldi.

Masalan, Ozod Sharafiddinov Cho'lpon ijodiga yangicha baho berib, uni milliy uyg'onish adabiyotining yirik vakili sifatida e'tirof etdi. Bu esa ilgari mavjud bo'lgan biryoqlama baholashlardan voz kechilganini ko'rsatadi.

Milliylik va tarixiylik tamoyili asosida adabiy meros qayta o'rganildi. Xususan, Naim Karimov jadid adabiyoti namoyandalarining hayoti va ijodini tarixiy haqiqat asosida tadqiq etib, ularning adabiyotdagi o'rnini tikladi. Masalan, Fitrat va Abdulla Qodiriy ijodi yangicha ilmiy yondashuv asosida baholandi. Falsafiy-estetik yondashuv tamoyili badiiy matnning chuqur ma'nosini ochishga xizmat qildi. Masalan, Ibrohim G'afurov asarlarni tahlil qilishda ramzlar, obrazlar va ichki ma'no qatlamlarini ochib berishga alohida e'tibor qaratdi. Bu yondashuv badiiy asarni chuqurroq anglash imkonini berdi.

Kompleks tahlil tamoyili asosida bir asar bir nechta metod orqali o'rganila boshlandi.

Masalan, zamonaviy romanlar tahlilida syujet (strukturaviy), qahramon ruhiyati (psixologik) va boshqa matnlar bilan bog'liqlik (intertekstual) birgalikda ko'rib chiqilmoqda.

Demak, istiqlol davri adabiy tanqidchiligi ilmiylik, erkinlik, milliylik va zamonaviy metodlarga tayangan holda rivojlandi. Keltirilgan misollar shuni ko'rsatadiki, bu davr tanqidchiligi adabiy asarlarni chuqur, xolis va tizimli tahlil qilish orqali o'zbek adabiyotshunosligining ilmiy darajasini sezilarli darajada oshirdi.

Istiqlol davrida shakllangan yangi ijtimoiy-siyosiy va madaniy muhit o'zbek adabiy tanqidchiligining rivojlanishida sifat jihatidan yangi bosqichni boshlab berdi. Avvalo, siyosiy mustaqillik sharoitida tanqidchilik faoliyati mafkuraviy bosimlardan xoli bo'lib, fikr erkinligi tamoyili qaror topdi. Bu esa ilmiy obyektivlik, metodologik xilma-xillik va nazariy izlanishlarning chuqurlashuviga zamin yaratdi. Natijada adabiy asarlarni baholashda avval ustuvor bo'lgan biryoqlama, ideologik yondashuvlar o'rnini ko'p qirrali, kompleks tahlil usullari egallay boshladi. Madaniy muhitdagi transformatsiyalar, xususan, milliy o'zlikni anglash jarayonining kuchayishi, an'anaviy qadriyatlar va ma'naviy merosga bo'lgan e'tiborning ortishi tanqidchilik mezonlarini ham yangiladi.

Endilikda badiiy matnlar nafaqat ijtimoiy-siyosiy, balki estetik, aksiologik va kulturologik yondashuvlar asosida tahlil qilina boshlandi. Bu jarayonda Ibrohim G'afurov tomonidan ilgari surilgan falsafiy-estetik konsepsiyalar muhim nazariy asos vazifasini bajardi. U badiiy matnning semantik qatlamlari, ramziy tizimi va ichki strukturasi ochib berishga yo'naltirilgan tahlil usullarini rivojlantirdi.

Umarali Normatovning ilmiy izlanishlari zamonaviy adabiy jarayonni tizimli va konseptual asosda o'rganishga xizmat qilib, tanqidchilikning institutsional rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Uning ishlari adabiy tanqidni mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllantirishda muhim omil bo'ldi. Ta'lim tizimidagi modernizatsiya, ilmiy anjumanlar, ixtisoslashgan nashrlar va akademik platformalarning kengayishi esa tanqidchilikning nazariy hamda amaliy ko'lamini yanada kengaytirdi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, xususan internet va ommaviy axborot vositalari, tanqidchilikni ijtimoiy diskursning faol komponentiga aylantirdi.

Sobiq davr va istiqloq davri adabiy tanqidchiligi o'rtasidagi farqlarni ilmiy jihatdan tahlil qilganda, eng avvalo, ularning paradigmatic asoslari turlicha ekanligi ko'zga tashlanadi. Sobiq davr tanqidchiligi marksistik-lenincha metodologiyaga tayangan holda mafkuraviy determinatsiya sharoitida rivojlangan bo'lib, unda badiiy asarlarni baholashda siyosiy mezonlar ustuvorlik qilgan. Bu esa estetik qadriyatlarining to'laqonli ochib berilishiga to'sqinlik qilgan.

Istiqloq davrida esa tanqidchilik postideologik bosqichga o'tib, ilmiylik, xolislik va pluralizm tamoyillariga asoslandi. Adabiy asarni tahlil qilishda muallif individualligi, matnning estetik tabiati va tarixiy-kulturologik konteksti muhim omil sifatida qarala boshlandi. Bu jarayonda Ozod Sharafiddinov tanqidchilikda erkin va mustaqil fikr yuritish an'anasini shakllantirib, uning nazariy mezonlarini takomillashtirdi. Naim Karimov tomonidan ilgari surilgan tarixiylik tamoyili adabiy merosni qayta ko'rib chiqish, uni yangicha ilmiy konsepsiyalar asosida talqin etish imkonini berdi. Bu esa milliy adabiyot tarixining xolis, tizimli va ilmiy asosda yoritilishiga xizmat qildi.

Istiqloq davri o'zbek adabiy tanqidchiligining eng muhim jihatlaridan biri ilmiylik va xolislik tamoyillarining ustuvor ahamiyat kasb etishidir. Mustaqillikdan avvalgi davrda tanqidchilik ko'proq mafkuraviy mezonlarga asoslangan bo'lsa, istiqloq davrida ilmiy yondashuv asosiy mezonga aylandi. Bu esa adabiy asarlarni baholashda subyektiv qarashlardan voz kechib, obyektiv va dalillarga asoslangan tahlilni taqozo etdi. Ilmiylik tamoyili adabiy tanqidda nazariy asoslangan yondashuvni talab qiladi.

Tanqidchi badiiy asarni tahlil qilishda adabiyotshunoslikning ilmiy metodlaridan foydalanishi, o'z fikrlarini dalillar bilan asoslab berishi zarur. Bu jarayonda badiiy asarning mazmuni, shakli, uslubi va estetik qiymati chuqur o'rganiladi. Ayniqsa, Ozod Sharafiddinov ilmiylik tamoyilini rivojlantirishda muhim rol o'ynab, tanqidchilikni yuqori ilmiy bosqichga olib chiqdi. Xolislik tamoyili esa tanqidchidan adabiy asarni baholashda adolatli va beg'araz yondashuvni talab etadi. Tanqidchi asarni shaxsiy qarashlar yoki tashqi ta'sirlardan holi holda tahlil qilishi lozim. Bu esa tanqidchilikning ishonchligini oshiradi. Ibrohim G'afurov ham o'z ilmiy faoliyatida badiiy asarni chuqur va xolis tahlil qilish orqali ushbu tamoyilning amaliy ahamiyatini namoyon etdi. Ilmiylik va xolislik istiqloq davri tanqidchiligining asosiy ustunlaridan biri bo'lib, uning ilmiy salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Istiqloq davri adabiy tanqidchiligining muhim xususiyatlaridan yana biri milliylik va umuminsoniylik tamoyillarining uyg'unlashuvidir. Mazkur davrda adabiy asarlarni baholashda milliy qadriyatlar, an'analar va mentalitet muhim mezon sifatida qarala boshlandi. Shu bilan birga, asarning umuminsoniy g'oyalarga mosligi ham e'tiborga olindi.

Milliylik tamoyili adabiy asarda xalqning ruhiyati, madaniyati va tarixiy xotirasi aks etishini taqozo etadi. Tanqidchilar asarlarni tahlil qilishda milliy qadriyatlar bilan bog'liq jihatlarni chuqur o'rganishga alohida e'tibor qaratdilar. Bu jarayonda Naim Karimov milliy adabiy merosni qayta o'rganish va uni ilmiy asosda talqin etishda muhim rol o'ynadi.

Umuminsoniylik tamoyili esa adabiy asarning kengroq, global qadriyatlar bilan uyg'unligini anglatadi. Istiqol davrida tanqidchilar asarlarni faqat milliy doirada emas, balki jahon adabiyoti kontekstida ham baholashga intildilar. Bu esa adabiyotshunoslikda yangi qarashlarning shakllanishiga olib keldi. Umarali Normatov bu borada zamonaviy adabiy jarayonni jahon adabiyoti bilan qiyosiy o'rganish orqali muhim ilmiy natijalarga erishdi.

Milliylik va umuminsoniylik uyg'unligi istiqol davri tanqidchiligining metodologik asoslaridan biriga aylandi.

Istiqol davri adabiy tanqidchiligining rivojlanishida zamonaviy adabiyotshunoslik metodlarining qo'llanilishi muhim ahamiyat kasb etdi. Mustaqillikdan so'ng jahon adabiyotshunosligi bilan aloqalar kengayib, yangi ilmiy yo'nalishlar va metodlar o'zbek tanqidchiligiga kirib keldi. Bu esa adabiy tahlilning sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishiga olib keldi. Zamonaviy metodlar orasida strukturalizm, germenevtika va komparativistik yondashuv alohida o'rin egallaydi. Ushbu metodlar yordamida badiiy asar nafaqat mazmun jihatidan, balki uning ichki tuzilishi, semantik qatlamlari va estetik xususiyatlari nuqtai nazaridan ham tahlil qilinadi. Bu esa tanqidchilikning ilmiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ayniqsa, Ibrohim G'afurov zamonaviy metodlarni qo'llash orqali badiiy asarni chuqur falsafiy-estetik jihatdan tahlil qilishga alohida e'tibor qaratdi. Uning ilmiy ishlari tanqidchilikning metodologik imkoniyatlarini kengaytirdi. Shuningdek, Ozod Sharafiddinov ham tanqidchilikda zamonaviy yondashuvlarni rivojlantirib, ilmiy tahlilning yangi usullarini joriy etdi. Bundan tashqari, komparativistik tahlil usuli orqali milliy adabiyotning jahon adabiy jarayonidagi o'rni aniqlana boshlandi. Bu esa o'zbek adabiyotining xalqaro miqyosdagi ahamiyatini belgilashda muhim omil bo'ldi. Natijada, zamonaviy metodlarning qo'llanilishi istiqol davri tanqidchiligining ilmiy darajasini sezilarli darajada oshirdi.

Istiqol davri o'zbek adabiy tanqidchiligining muhim xususiyatlaridan biri erkin fikr va tarixiylik tamoyillarining ustuvor ahamiyat kasb etishidir. Mustaqillikdan keyingi davrda mafkuraviy bosimlarning bartaraf etilishi tanqidchilik faoliyatida erkin fikr yuritish imkoniyatini kengaytirdi. Natijada tanqidchilar adabiy asarlarni mustaqil ravishda baholash, ularning badiiy-estetik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu esa tanqidchilikning ilmiy darajasini oshirishga xizmat qildi. Erkin fikr tamoyili tanqidchidan badiiy asarga nisbatan mustaqil, asoslangan va ochiq munosabat bildirishni talab etadi.

Tanqidchi o'z xulosalarini hech qanday tashqi ta'sirlarsiz, faqat ilmiy dalillarga asoslanib shakllantirishi zarur. Bu jarayonda Ozod Sharafiddinov tanqidchilikda erkin fikrni qaror toptirishda muhim rol o'ynadi. Uning ilmiy qarashlari tanqidchilikni mustaqil va xolis ilmiy faoliyat sifatida rivojlantirishga xizmat qildi.

Tarixiylik tamoyili esa adabiy asarni uning yaratilgan davri, ijtimoiy sharoiti va muallif hayoti bilan bog'liq holda tahlil qilishni nazarda tutadi. Bu tamoyil orqali asarning mazmuni yanada chuqurroq anglanadi.

Naim Karimov tarixiylik tamoyilini rivojlantirib, adabiy merosni qayta baholashda muhim ilmiy natijalarga erishdi. Uning tadqiqotlari orqali ko'plab ijodkorlarning asarlari yangicha talqin etildi. Erkin fikr va tarixiylik tamoyillari istiqol davri tanqidchiligining asosiy ustunlaridan biri sifatida namoyon bo'lib, uning ilmiy va metodologik asoslarini mustahkamladi.

Muhokama va Natija

Istiqlol davri o'zbek adabiy tanqidchiligining shakllanishi va rivojlanishi murakkab, ko'p qirrali hamda izchil evolyutsion jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur jarayon, eng avvalo, jamiyat hayotidagi tub ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy va madaniy o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq holda kechdi. Mustaqillikka erishilgach, adabiy tanqidchilik sobiq mafkuraviy cheklovlardan xalos bo'lib, yangi ilmiy bosqichga ko'tarildi. Bu esa tanqidchilik faoliyatining mohiyatini tubdan yangilab, uning asosiy vazifalari va metodologik yondashuvlarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etdi.

Ayniqsa, erkin fikr yuritish imkoniyatining kengayishi tanqidchilikning rivojlanishida hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'ldi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, istiqlol davri tanqidchiligining asosiy tayanchi ilmiylik, xolislik va obyektivlik tamoyillaridan iboratdir. Adabiy asarlarni tahlil qilishda dalillarga asoslangan ilmiy yondashuvning ustuvorligi tanqidchilikning ishonchliligini oshirdi. Shu bilan birga, tanqidchilikda subyektivlikdan voz kechish, badiiy asarni har tomonlama va chuqur tahlil qilishga intilish uning sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilganini ko'rsatadi. Bu jarayonda tanqidchilar badiiy asarni faqat mazmun jihatidan emas, balki shakl, uslub, kompozitsiya, til va estetik xususiyatlari bilan birgalikda kompleks tarzda o'rganishga e'tibor qaratdilar.

Milliylik va umuminsoniylik tamoyillarining uyg'unlashuvi istiqlol davri tanqidchiligining muhim xususiyatlaridan biri sifatida e'tirof etildi. Tanqidchilar badiiy asarlarni tahlil qilishda milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va madaniy an'analarga tayangan holda yondashish bilan birga, ularni jahon adabiyoti kontekstida baholashga intildilar. Bu esa milliy adabiyotning xalqaro miqyosdagi o'rni belgilashda muhim ahamiyat kasb etdi. Natijada, o'zbek adabiyotshunosligida komparativistik yondashuvning rivojlanishi kuzatildi. Bundan tashqari, zamonaviy adabiyotshunoslik metodlarining keng qo'llanilishi tanqidchilikning metodologik bazasini sezilarli darajada boyitdi. Strukturalizm, germenevtika, tizimli tahlil kabi yondashuvlarning qo'llanilishi badiiy asarni chuqurroq anglash imkonini yaratdi. Bu esa tanqidchilikni faqat baholovchi emas, balki ilmiy tahlilga asoslangan mustaqil soha sifatida shakllanishiga olib keldi. Shu bilan birga, ayrim hollarda metodologik yondashuvlarning yetarli darajada tizimlashtirilmaganligi ham muayyan kamchiliklar mavjudligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, istiqlol davri tanqidchiligi adabiy jarayonni rivojlantiruvchi muhim omillardan biri sifatida shakllangan. U nafaqat mavjud asarlarni baholaydi, balki yangi adabiy yo'nalishlarning shakllanishiga, ijodkorlarning estetik qarashlari rivojiga ham faol ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, adabiy merosni qayta baholash, tarixiy haqiqatni tiklash va ilgari e'tibordan chetda qolgan ijodkorlar faoliyatini o'rganish tanqidchilikning muhim yutuqlaridan biri hisoblanadi. Tanqidchilik zamonaviy adabiy jarayonni tizimli ravishda kuzatish, yangi asarlarni ilmiy asosda tahlil qilish orqali adabiyot rivojiga yo'naltiruvchi ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa uning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega ekanligini ko'rsatadi. Tanqidchilar tomonidan bildirilgan ilmiy xulosalar va baholar ijodkorlar faoliyatiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatib, adabiy jarayonning yanada mukammallashuviga xizmat qiladi.

Umuman olganda, olib borilgan tadqiqotlar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, istiqlol davri o'zbek adabiy tanqidchiligi nazariy va metodologik jihatdan sezilarli darajada boyigan, uning ilmiy asoslari mustahkamlangan hamda milliy adabiyot taraqqiyotida muhim o'rin egallagan. Mazkur davr tanqidchiligi erkin, xolis va ilmiy asoslangan tizim sifatida shakllanib, zamonaviy adabiyotshunoslikning ajralmas qismiga aylandi.

Natijada, u nafaqat adabiy asarlarni baholash vositasi, balki estetik tafakkurni shakllantiruvchi, adabiy jarayonni yo'naltiruvchi va milliy madaniyatni rivojlantiruvchi muhim ilmiy soha sifatida namoyon bo'ldi

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, istiqlol davri o'zbek adabiy tanqidchiligi milliy adabiyot taraqqiyotida muhim va o'ziga xos bosqich sifatida shakllandi. Mustaqillik yillarida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy o'zgarishlar tanqidchilikning mazmun-mohiyati, vazifalari hamda metodologik asoslarini tubdan yangiladi. Natijada, sobiq mafkuraviy cheklovlardan xoli bo'lgan, erkin fikr, ilmiylik va xolislik tamoyillariga asoslangan yangi tanqidchilik maktabi vujudga keldi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, istiqlol davri tanqidchiligining asosiy tamoyillari sifatida erkin fikr, ilmiylik, xolislik, tarixiylik hamda milliylik va umu minsoniylik uyg'unligi muhim o'rin egallaydi. Ushbu tamoyillar adabiy asarlarni har tomonlama, chuqur va kompleks tahlil qilish imkonini yaratib, tanqidchilikning ilmiy darajasini sezilarli ravishda oshirdi. Shu bilan birga, zamonaviy adabiyotshunoslik metodlarining qo'llanilishi tanqidchilikning metodologik bazasini boyitib, uning ilmiy salohiyatini mustahkamladi.

Istiqlol davri tanqidchiligi adabiy merosni qayta baholash, tarixiy haqiqatni tiklash hamda milliy qadriyatlarni rivojlantirishda muhim rol o'ynadi. Ilgari e'tibordan chetda qolgan yoki noto'g'ri talqin qilingan ijodkorlar merosi yangicha ilmiy yondashuv asosida o'rganildi. Bu esa adabiyot tarixining yanada to'liq va xolis yoritilishiga xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, N. (2018). Istiqlol davri o'zbek adabiyoti va tanqidchilik rivoji. O'zbek tili va adabiyoti jurnali, 3(2), 15–22.
2. Sharafiddinov, O. (2005). Adabiy tanqidda erkin fikr va badiiylik mezonlari. Adabiy meros, 1(4), 10–18.
3. Normatov, U. (2012). Zamonaviy adabiy jarayon va tanqid muammolari. Filologiya masalalari, 2(1), 25–33.
4. G'afurov, I. (2016). Badiiy tafakkur va estetik tahlil masalalari. Adabiyotshunoslik tadqiqotlari, 4(3), 40–48.
5. Qo'chqorov, Q. (2019). Adabiy tanqidda metodologik yondashuvlar. Zamonaviy filologiya, 5(2), 55–63.
6. Rahimov, M. (2017). O'zbek adabiyotshunosligida tanqidchilik masalalari. Ilmiy axborotnoma, 3(1), 12–20.
7. Saidov, A. (2020). Global adabiy jarayon va milliy tanqidchilik. Til va adabiyot ta'limi, 6(2), 30–38.
8. Yo'ldoshev, B. (2021). Adabiy tahlilning zamonaviy usullari. Pedagogik tadqiqotlar, 7(1), 45–52.
9. Abdullayev, S. (2019). Istiqlol davrida adabiy tanqidning yangilanishi. O'zMU xabarleri, 1(5), 60–66.
10. Tursunov, D. (2022). Adabiy tanqid va milliy tafakkur. Filologik izlanishlar, 8(3), 70–78.